

УДК 336.132.1:351.863(477)

Мирончук В. М.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету*

Паночішин Ю. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету*

Myronchuk V. M.

*PhD in Economic Sciences,
Associate Professor of Finance and Credit Department
Vinnytsia Scientific and Educational Institute of Economics
Ternopil National Economic University*

Panochyshyn Y. M.

*PhD in Technical Sciences,
Associate Professor of Humanitarian and Fundamental Disciplines Department
Vinnytsia Scientific and Educational Institute of Economics
Ternopil National Economic University*

ОЦІНКА РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

ASSESSMENT OF FINANCIAL SECURITY IN UKRAINE

Анотація. У статті проаналізовано стан фінансової безпеки країни із застосуванням методів, запропонованих Міністерством економічного розвитку та торгівлі й Національним інститутом проблем міжнародної безпеки України. Сформовано показники кожного елемента фінансової безпеки та розглянуто причини коливання їх значень. Виділено основні переваги та недоліки запропонованих методів.

Ключові слова: фінансова безпека, інтегральний показник, індикатори фінансової безпеки.

Вступ та постановка проблеми. Аналіз останніх наукових досліджень та основних показників розвитку вітчизняної економіки свідчить про її значний дисбаланс, що приводить до зменшення ефективного опору негативним ендегенним та екзогенним факторам, які впливають на стабільне функціонування фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної та податкової систем. З огляду на той факт, що зазначені тенденції є індикатором спроможності країни забезпечити необхідний рівень власної фінансової безпеки, актуалізується питання реальної можливості реалізації зазначених цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічними та практичними аспектами дослідження фінансової безпеки країни займаються такі науковці, як О.І. Баранський, М.М. Єрмошенко, А.П. Іванчук, М.А. Коваленко, О.В. Прокопенко, Н.Й. Реверчук тощо. Однак з огляду на відсутність єдиного підходу щодо визначення сутності фінансової безпеки та її методологічної бази постає питання можливості адекватного аналізу та оцінювання її стану.

Метою статті є аналіз можливості застосування вітчизняних методик в оцінюванні фінансової безпеки країни та визначення їх адекватності за існуючих умов функціонування фінансової системи.

Результати дослідження. У результаті розгляду методик оцінювання стану фінансової безпеки України, що застосовуються у вітчизняній практиці, було визначено доцільність використання для розрахунку рівня економічної безпеки України методичних рекомендацій Міністерства економічного розвитку та торгівлі і Національного інституту проблем міжнародної безпеки України.

Варто зауважити, що зазначені методики мають на меті визначення рівня економічної безпеки держави, основним складовим елементом якої є фінансова безпека, що, на думку С.Ф. Покропивного, займає провідне місце серед усіх складників економічної безпеки і є певного роду «двигуном» економічної системи будь-якої країни світу [1, с. 250]. Так, для виявлення можливості практичного застосування методичних рекомендацій Міністерства економічного розвитку та торгівлі та з огляду на той факт, що головною метою фінансової безпеки є забезпечення стабільного розвитку як фінансової системи, так і всіх її структурних елементів, було розраховано 32 показники (індикатори) фінансової безпеки за останні п'ять років. У результаті використання отриманих значень індикаторів було визначено їхні характеристичні значення, на основі яких проведено нормування індикаторів.

З урахуванням нормованих значень показників та їхніх вагових коефіцієнтів, які в методичних рекомендаціях визначені шляхом експертного оцінювання та не потребують додаткового розрахунку, було сформовано інтегральні показники кожного елемента фінансової безпеки (табл. 1).

Згідно з даними табл. 1, у період 2012–2013 років значення інтегрального індикатора банківської безпеки мало тенденцію до збільшення, тобто спостерігалось підвищення рівня безпеки банківської системи з критичного у 2012 році до незадовільного у 2013 році. Зазначене насамперед було зумовлене зменшення частки простроченої заборгованості за кредитами на 20% у 2014 році проти 2012 року, банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті – на 19%, частки іноземного капіталу у статутному

Динаміка інтегральних показників складників фінансової безпеки за методикою Міністерства економічного розвитку та торгівлі України за 2012–2016 роки

Інтегральний індикатор	Роки					Відхилення 2014 р. від 2012 р.		Відхилення 2016 р. від 2014 р.	
	2012	2013	2014	2015	2016	Абс. (+/-)	Відн., %	Абс. (+/-)	Відн., %
Банківської безпеки	0,446	0,479	0,288	0,139	0,129	-0,158	-35,426	-0,159	-55,208
Безпеки небанківського фінансового ринку	0,394	0,369	0,338	0,224	0,213	-0,056	-14,213	-0,125	-36,982
Боргова безпека	0,200	0,136	0	0	0	-0,2	-100	-	-
Бюджетна безпека	0,464	0,402	0,410	0,400	0,423	-0,054	-11,638	+0,013	+3,171
Валютна безпека	0,586	0,664	0,271	0,252	0,268	-0,315	-53,754	-0,003	-1,107
Грошово-кредитна безпека	0,420	0,488	0,499	0,458	0,471	+0,079	+18,810	-0,028	-5,611

Джерело: складено та розраховано автором самостійно на підставі [2]

капіталі банків – на 7,9 відсоткових пункти, зростанням частки п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи на 9,35%.

Однак у 2014 році значення інтегрального індикатора зазнало різкого зменшення на 40%, а у 2015 році порівняно з попереднім роком – на 52%. У 2016 році показник банківської безпеки становив 0,129, що є найменшим значенням за аналізований період. Причинами такого різкого зниження інтегрального показника є зростання частки простроченої заборгованості за кредитами на 64%, обсягу кредитів та депозитів в іноземній валюті на 10,47%, зниження рентабельності банківських активів на 34% тощо.

Найвище значення інтегрального показника безпеки небанківського фінансового ринку спостерігалось у 2012 році і становило 0,3948 – «небезпечний рівень», а найнижче – у 2016 році (0,213 – «критичний рівень»). Така ситуація сформувалася за рахунок зниження рівня капіталізації лістингових компаній щодо ВВП на 84%, а також приростом частки надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій на 4,8 відсоткових пункти.

Розглядаючи інтегральний індикатор боргової безпеки, варто наголосити на тому, що його значення порівняно з іншими сферами фінансової безпеки є найнижчими, а в період 2014–2016 років взагалі дорівнюють нулю. Це зумовлено зростанням обсягу державного та гарантованого державою боргу щодо ВВП у 2016 році проти 2012 року на 147%, валового зовнішнього боргу – на 93%, зменшенням обсягу офіційних міжнародних резервів до розміру зовнішнього боргу на 61% та ін.

Нагомість бюджетна безпека протягом досліджуваного періоду перебувала на «небезпечному рівні» з урахуванням незначних коливань. Так, у 2012 році значення інтегрального показника було зафіксовано на максимальному рівні 0,464, однак до кінця 2015 року відбулося його зниження на 18%. Зменшення інтегрального показника відбулося за рахунок зростання дефіциту державного бюджету щодо ВВП на 30%, рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет – на 1,67 відсоткових пункти, обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу щодо доходів бюджету на 72,64 відсоткових пункти. Варто відзначити поступове збільшення зазначеного показника у 2016 році проти значення аналогічного показника 2015 року на 5,75%.

Період 2012–2013 років характеризує стан валютної безпеки на незадовільному рівні, що зумовлено більш стабільним курсом гривні до іноземних валют, зменшенням частки кредитів в іноземній валюті на 16% тощо. Однак починаючи з 2014 року її рівень безпеки знизився до критичного. Причиною зазначеного стала девальвація наці-

ональної грошової одиниці, де індекс зміни офіційного курсу гривні до долара США з 100,02 у 2013 році зріс до 183,52 у 2015 році, тобто його приріст становив 83,48%, імпорт валових міжнародних резервів України знизився на 31%, кредити в іноземній валюті зросли на 23 відсоткових пункти, рівень доларизації – на 18,5% тощо.

Грошово-кредитна безпека, як і бюджетна безпека, впродовж досліджуваного періоду перебувала на «небезпечному рівні». Цьому сприяло збільшення питомої ваги готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси на 8,72%, різниці між процентними ставками за кредитами та депозитами на 1,90 відсоткових пункти, зниження рівня середньозваженої облікової ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, частки споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, тощо.

На основі сформованих інтегральних показників кожного елемента фінансової безпеки було розраховано загальний інтегральний індикатор фінансової безпеки.

Так, у період 2012–2013 років рівень фінансової безпеки оцінювався як «небезпечний». У 2014 році значення інтегрального показника фінансової безпеки становило 0,3041, що на 0,1209 нижче, ніж 2013 у році. Станом на 2015 рік рівень фінансової безпеки України був критичним і становив 0,2517, що на 0,0524 нижче попереднього року. У 2016 році зменшення показника на 0,087 пункти засвідчило неспроможність фінансової системи протистояти негативним внутрішнім та зовнішнім факторам, що свідчить про послаблення фінансової безпеки всієї країни.

Крім того, для порівняння отриманих результатів проведено розрахунок рівня фінансової безпеки за методикою Національного інституту проблем міжнародної безпеки України (табл. 2).

Як свідчать дані табл. 2, значення усіх показників протягом 2012–2016 років суттєво перевищують порогові значення. Так, рівень інфляції був найвищим у 2015 році (майже у десять разів перевищив встановлене порогове значення). На основі зазначеного в рейтингу країн за рівнем інфляції Центрального розвідувального управління України станом на 2015 рік зайняла передостаннє 224 місце, а останнє 225 місце – Південний Судан (52,80%) [4].

Особливу увагу варто приділити індикатору обсягу зовнішнього боргу до ВВП, адже в 2015 році результативне значення цього індикатора становило 148,99% до ВВП, тоді як його порогове значення не має перевищувати 20% до ВВП. При цьому значення індикатора внутрішнього боргу є найменшим і найбільш наближеним до оптимального у 2012 році (35,33% до ВВП), а найвищим – у 2015 році (79,40% до ВВП). Тобто зазначене ще раз підтверджує критичний рівень боргової безпеки в Україні.

Динаміка показників фінансової безпеки за методикою Національного інституту проблем міжнародної безпеки України за 2012–2016 роки

Індикатор	Порогове значення індикатора	Роки					Абс. відх. (+/-)	
		2012	2013	2014	2015	2016	2014 р. від 2012 р.	2016 р. від 2014 р.
Рівень інфляції, %	5%	-0,2	0,5	24,9	43,3	12,4	+25,1	-12,5
Обсяг внутрішнього боргу, % до ВВП	Менш як 30% до ВВП	35,33	38,82	70,26	79,40	71,43	+34,93	+1,17
Обсяг зовнішнього боргу, % до ВВП	Менш як 20% до ВВП	76,60	78,30	96,05	148,99	131,3	+19,45	+35,25
Дефіцит державного бюджету, % до ВВП	1% до ВВП	3,66	4,30	4,98	2,28	2,94	+1,32	-2,04
Рівень монетизації, % до ВВП	30% до ВВП	54,88	62,48	61,07	50,29	51,08	+6,19	-9,99
Вартість банківських кредитів, річних %	Не більш як 10% річних	26,60	25,30	26,10	29,50	18,3	-0,5	-7,8
Міжнародні резерви (без золотих), млрд. дол. США	До 5 млрд. дол. США	22,66	18,78	6,62	12,37	14,59	-16,04	+7,97

Джерело: розраховано автором на підставі [2;3]

Проведені розрахунки також дали змогу виявити, що дефіцит державного бюджету до 2014 року мав тенденцію до зростання і майже у п'ять разів перевищив порогове значення. Проте у 2015 році його обсяг у 2,5 рази скоротився і становив 2,28% до ВВП. Однак навіть таке суттєве зниження не посприяло тому, щоб розмір дефіциту державного бюджету був оптимальним порівняно з ВВП.

Найвищий рівень монетизації протягом досліджуваного періоду було зареєстровано у 2013 році на рівні 62,48%, а найменший – у 2015 році (50,29%). Тобто в досліджуваному періоді цей показник завжди перевищував власне порогове значення, що привело до зменшення швидкості обертання грошей у державі.

Варто зазначити також, що вартість банківських кредитів протягом 2012–2016 років не відповідала оптимальному значенню. Так, станом на 2015 рік значення цього показника становило 29,50%, що на 3,4 та 19,5 відсоткових пункти більше аналогічного показника 2014 року та порогового значення відповідно. Найбільший обсяг міжнародних резервів України спостерігається у 2012 році у розмірі 22,66 млрд. дол. США, а найменший у 2014 році – 6,62 млрд. дол. США, що є негативним явищем, адже максимально допустимий рівень їхнього розміру не має перевищувати 5 млрд. дол. США.

Отже, ці методичні рекомендації також підтверджують результати методики Міністерства економічного розвитку та торгівлі і переконують у тому, що рівень фінансової безпеки України є критичним. Найбільшими загрозами при цьому є збільшення зовнішнього боргу, зростання рівня доларизації, девальвація гривні, високі темпи інфляційних процесів та інше. Однак варто зауважити, що обидві методики мають певні недоліки, що знижують достовірність отриманих результатів.

Так, формування показників у методиці Міністерства економічного розвитку й торгівлі здійснювалось за принципом репрезентативності, що означає вибір серед усіх показників, які впливають на фінансову безпеку країни, найбільш вагомих. Проте варто наголосити на тому, що оцінювання рівня фінансової безпеки з урахуванням показників банківської, валютної, боргової, бюджетної, грошово-кредитної безпеки та безпеки небанківського фінансового ринку є неповним, адже серед множини показників відсутні індикатори податкової безпеки. До таких показників можна віднести рівень концентрації

податкових надходжень у доходах державного бюджету, рівень оподаткування на економіку країни, рівень концентрації податкових надходжень від зовнішньоторгівельної діяльності у доходах державного бюджету, рівень податкового боргу платників податків, рівень податкового навантаження тощо [5, с. 161].

Під час оцінювання рівня безпеки фондового ринку в цих методичних рекомендаціях використовуються лише два показники – рівень капіталізації лістингових компаній до ВВП та рівень волатильності індексу ПФТС. Тобто спостерігається вузький спектр показників для надання коректної оцінки цьому складнику фінансової безпеки. При цьому додатковими індикаторами безпеки фондового ринку можуть бути капіталізація лістингових компаній, частка торгівлі на неорганізованому ринку в загальному обсязі торгів цінними паперами, частка облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) у сумі державного боргу за цінними паперами, дохідність ОВДП, відношення дохідності ОВДП до темпів зростання ВВП тощо [6, с. 700].

Під час дослідження бюджетної безпеки було виявлено, що показники методики в основному зосереджені лише на рівні бюджетного дефіциту та зовнішніх запозичень, які спрямовуються на обслуговування та погашення державного боргу. Водночас не було включено індикатори, що враховують обсяги доходів і видатків державного бюджету, які є основними складниками бюджетної сфери країни. Так, до них можуть належати відношення авансованих внесків із податку на прибуток та ПДВ до загальної суми доходів державного бюджету, частка видатків в іноземній валюті у загальній сумі доходів зведеного бюджету, частка видатків за захищеними статтями у сумі видатків зведеного бюджету тощо [7, с. 131].

Ще одним недоліком зазначеної методики є те, що усі порогові значення індикаторів розраховані на основі даних провідних міжнародних організацій та досвіду функціонування економічних систем високорозвинених країн. Так, рівень боргової безпеки відповідно до Бюджетного кодексу є критичним, якщо його значення буде вищим ніж 60%, при цьому в методичних рекомендаціях – вищим ніж 35%. Однак варто зауважити, що Законом України «Про державний бюджет» останнє значення вважається прийнятним рівнем для відношення внутрішньої і зовнішньої заборгованості до ВВП. Тобто існує протиріччя між поро-

говими значеннями боргової безпеки на законодавчому та методичному рівнях [4, с. 34].

На основі виокремлених недоліків варто зазначити, що основною метою методичних рекомендацій Міністерства економічного розвитку і торгівлі є визначення рівня економічної безпеки України. Тобто безпосередньою перевагою методики є те що, окрім обчислення інтегрального показника економічної безпеки, є можливість визначення рівня фінансової безпеки. При цьому варто враховувати те, що у більшості методик лише встановлені оптимальні значення кожного показника. Натомість у цій методиці чітко визначені рівні фінансової безпеки, такі як оптимальний, задовільний, незадовільний, небезпечний та критичний, що дає змогу краще проаналізувати її стан.

Розглядаючи методику Національного інституту проблем міжнародної безпеки України, варто відзначити, що головним її недоліком є те, що для визначення стану фінансової безпеки використовується невелика вибірка показників. Зазначене в кінцевому результаті формує узагальнену

оцінку рівня фінансової безпеки. З позиції простоти, зручності та легкості розрахунків методика є прийнятною для застосування. Однак із позиції точності, детального аналізу усіх складників фінансової безпеки рівень доцільності її використання суттєво знижується. При цьому вагомою перевагою зазначених методичних рекомендацій є практичне застосування показників для обчислення рівня як економічної, так і фінансової безпеки іноземних країн.

Висновки. Таким чином, досліджені методики оцінювання рівня фінансової безпеки України відрізняються як структурою розрахунку, так і вибіркою показників. Однак, розглянувши їхні переваги і недоліки, можна дійти висновку, що практичне застосування для здійснення оцінки стану фінансової безпеки є спірним. Адже, з одного боку, ефективне та стабільне функціонування фінансової системи є пріоритетним завданням фінансової безпеки, а з іншого – основною ціллю двох методів є визначення рівня саме економічної безпеки, що є ширшим поняттям і включає в себе фінансову безпеку.

Список використаних джерел:

1. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства / С.Ф. Покропивний. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
4. Офіційний сайт Central intelligence agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cia.gov>
5. Луценко І.С. Методичний підхід до оцінювання рівня податкової безпеки України / І.С. Луценко // Науковий вісник Харківського державного університету. – 2015. – Вип. 12. – С. 159–163.
6. Галкин А.А. Обновление и стабильность в современном обществе: Сравнительный анализ / А.А. Галкин, М.И. Новинская, И.В. Данилевич и др. ; под общ. ред. А.А. Галкина. – М. : Весь мир, 2000. – 363 с.
7. Рудик Н.В. Фінансова безпека в системі управління державними фінансами / Н.В. Рудик // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 5. – С. 128–133.

Анотація. В статтю проаналізовано состояние финансовой безопасности страны с применением методов, предложенных Министерством экономического развития и торговли и Национальным институтом проблем международной безопасности Украины. Сформированы показатели каждого элемента финансовой безопасности и рассмотрены причины колебания их значений. Выделены основные преимущества и недостатки предложенных методов.

Ключевые слова: финансовая безопасность, интегральный показатель, индикаторы финансовой безопасности.

Summary. In this work there have been analyzed the state of the financial security with using of the methods proposed by the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine and the National Institute of International Security Problems of Ukraine. Indexes of each element of financial security have been formed and causes fluctuations in their values. There have been highlighted the main advantages and disadvantages of proposed methods.

Key words: financial security, integral index, indicators of financial security.